

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «СТРАТЕГІЯ» І «ТАКТИКА» В ЛІНГВІСТИЦІ

Анотація

У статті розглянуто існуючі підходи до визначення поняття «стратегія». Розкрито основні відмінності між комунікативною, мовленнєвою і дискурсивною стратегіями і простежено взаємозв'язок між стратегією і тактикою. Описано концепцію Т. А. ван Дейка, складовими якої є глобальна, локальні і мовленнєві стратегії, та обґрунтовано її співвідношення з дискурсивною стратегією як інструментом реалізації комунікативних цілей у соціальній інтеракції.

Ключові слова: стратегія, тактика, дискурсивна стратегія, вербальні маркери.

До актуальних проблем, досліджуваних у комунікативно зорієнтованих лінгвістичних студіях, належить вивчення поняття стратегії, оскільки саме стратегія відображає цілеспрямованість комунікативної взаємодії, слугує способом побудови процесу мовленнєвого впливу.

Останнім часом аналізу різних типів стратегій на різноманітному мовному матеріалі присвячується значна кількість наукових розвідок. Учені оперують різними термінами: «комунікативна стратегія», «мовленнєва стратегія» й «дискурсивна стратегія». У більшості праць не подається чіткого розмежування цих понять, часто вони вживаються як тотожні.

Метою дослідження є розкрити сутність понять «стратегія» і «тактика» у лінгвістиці та висвітлити відмінності між комунікативною, мовленнєвою і дискурсивною стратегіями.

Розглянемо основні підходи до тлумачення поняття «стратегія». З погляду комунікативної лінгвістики стратегію трактують як «оптимальну реалізацію інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування й гнучкої їхньої видозміни в конкретній ситуації» [1, с. 133]. У цьому визначенні Ф. С. Бацевич розмежовує поняття комунікативної інтенції, яку він розглядає як осмислений або інтуїтивний намір адресанта, що визначає внутрішню програму мовлення та спосіб її реалізації [1, с. 130], та комунікативної мети, яку тлумачить як стратегічний результат, на який скерований певний комунікативний акт [1, с. 135]. Учений акцентує увагу на інтенційності стратегії та пропонує розглядати це поняття в ракурсі реалізації інтенцій адресанта, оскільки саме вони обумовлюють стратегії спілкування.

Специфіка комунікативної взаємодії полягає в стратегічній природі та її зв'язку зі сферою мислення й сферою мовлення. При цьому провідну роль у вибудуванні необхідної стратегії відіграють саме когнітивні операції, що й пояснює існування когнітивного підходу до дослідження комунікативної стратегії в сучасному науковому просторі. Визнаний авторитет з проблем когнітології та теорії дискурс-аналізу Т. А. ван Дейк визначає стратегію як характеристику когнітивного плану спілкування, яка контролює оптимальне вирішення завдань гнучким і локально керованим способом в умовах браку інформації про відповідні дії комунікантів або про локальні контекстуальні обмеження на власні дії [3, с. 274]. У цій інтерпретації стратегій вчений наголошує на ментальній основі їхнього моделювання. Ідеї Т. А. ван Дейка знаходять своє відображення в працях О. С. Іссерс, яка кваліфікує стратегію як «когнітивний план спілкування, за допомогою якого контролюється оптимальне вирі-

шення комунікативних завдань мовця в умовах браку інформації про дії партнера» [5, с. 193]. Дослідниця визначає низку когнітивних передумов вибору комунікативної стратегії, які обумовлюють стратегічний вибір мовних одиниць різних рівнів і способів їхньої реалізації, тобто побудову зв'язного тексту, оптимального для виконання комунікативного завдання мовця [4, с. 95–96]. Цей підхід до аналізу стратегій поділяє також Д. Леві, який трактує стратегію як когнітивний процес, де мовець співвідносить свою комунікативну ціль із конкретним мовленнєвим виразом [12, с. 197].

Згідно з дискурсивним підходом, стратегію розглядають як організуючий складник дискурсивної формації [10, с. 242]. Дискурсивна діяльність характеризується цілеспрямованістю, яка, на думку І. Є. Фролової, співвідносна з її стратегічністю, тому її потрібно аналізувати з опорою на поняття дискурсивної стратегії [8, с. 113]. У межах цього напряму стратегію тлумачать як явище, що належить свідомості людини, втілюється в мовленні та конструює процес комунікації [9]. І. Є. Фролова виділяє такі характеристики дискурсивної стратегії [8, с. 114]:

- дискурсивна стратегія має соціально-інтеракціональну природу, є інструментом соціальної взаємодії;
- дискурсивна стратегія є засобом реалізації позамовленнєвих, комунікативно значущих цілей;
- як мовленнєво-мисленнєве явище дискурсивна стратегія становить єдність ментального й вербального планів;
- дискурсивна стратегія має статичний і динамічний, процесуальний і результативний вимір;
- структура дискурсивної стратегії є складно організованою;
- дискурсивна стратегія виконує регулятивну функцію, сприяє регуляції міжособистісних стосунків комунікантів.

Дослідниця пропонує розглядати дискурсивну стратегію як поняття вужче за комунікативну стратегію, оскільки вона може бути й невербальною [2, с. 14], і ширше за мовленнєву стратегію, яка є одиницею мовленнєвого впливу й спрямована на досягнення лише мовленнєвих цілей [10, с. 243]. Услід за І. Є. Фроловою, тлумачимо дискурсивну стратегію як інструмент реалізації комунікативних цілей у культурно-соціальній вербальній інтеракції [8, с. 114].

Поняття дискурсивної стратегії співвідноситься з концепцією, розробленою Т. А. ван Дейком [3], ієрархічно впорядкованими складовими якої є глобальна, локальні та мовленнєві стратегії. Використання принципу когнітивно-комунікативного дуалізму, що лежить в основі сучасної лінгвістичної інтерпретації дискурсу, вимагає роз'яснення складників цієї ієрархії. Вони характеризуються гіперо-гіпонімічними відношеннями, оскільки глобальна стратегія складається з усіх можливих локальних, а кожна локальна стратегія опирається на мовленнєві.

Згідно з твердженням Т. А. ван Дейка, глобальна стратегія є загальною стратегією дискурсу, яка організовує його [3], тобто вона займає домінуючу позицію серед усіх інших. Її розглядають як комунікативний намір мовця, сформований на основі використання суспільного досвіду для задоволення власних потреб і бажань індивіда, і водночас як мовну об'єктивність цього наміру [11, с. 85].

Глобальна дискурсивна стратегія втілюється за допомогою локальних стратегій, які спрямовані на досягнення конкретних цілей та контроль результатів на локальних стадіях. Глобальна стратегія охоплює всі вербальні реалізації в межах дискурсу, а вербальний план локальних стратегій співвідноситься з тими фрагментами дискурсу, у яких реалізується ця стратегія [8, с. 117].

Як стверджує Т. А. ван Дейк, мовленнєва стратегія обумовлена глобальним або локальним завданням, вона є функціональною одиницею послідовності дій, що сприяє досягненню

глобальної або локальної цілі. При цьому можливості прагматичного, семантичного й стилістичного вибору є обмеженими цією мовленнєвою стратегією [3, с. 277].

До найважливіших характеристик стратегії відносяться цілеспрямованість, системність та інтерактивність. Цілеспрямованість стратегії полягає в тому, що вона завжди переслідує чітко визначену ціль. Системність передбачає множинність взаємопов'язаних дій, скерованих на досягнення цілі. Інтерактивність пов'язана з динамічністю, оскільки стратегія вибудовується з урахуванням зворотної мовленнєвої реакції партнера.

Що стосується адресантного та адресатного аспектів стратегії, то дослідники визначають активну роль автора [4, с. 76], у той час як об'єкту мовленнєвого впливу відводять пасивну роль. Проте дискурсивна стратегія, незважаючи на домінуючу роль адресанта в її виборі та способі реалізації, створює нову реальність для усіх суб'єктів дискурсу. Ця нова реальність впливає на свідомість і поведінку усіх комунікантів і забезпечує організацію міжсуб'єктної взаємодії [9]. Для реалізації локальних дискурсивних стратегій використовуються дискурсивні тактики, які визначаються як підпорядковані стратегії конкретні способи реалізації інтенційної програми дискурсу. Вони мають динамічний характер, що дозволяє оперативіно реагувати на ситуацію, і ґрунтуються на мовленнєвих уміннях, комунікативній компетенції. Тактики мають певну знакову репрезентацію, тому, на відміну від стратегій, спосіб їхнього визначення керується експліцитною інформацією [6, с. 270]. Тактика забезпечує здійснення обраної стратегії та розгортання обраного жанру [7, с. 61].

На думку О. С. Иссерс, робити висновки про глибинні мисленнєві операції можна лише на основі аналізу специфічних сигналів у поверхневих структурах тексту [4, с. 129–130]. До цих поверхневих структур належать вербальні маркери, що репрезентують дискурсивну тактику. Їх можна розглядати як стратегічні засоби, пов'язані з певними концептуальними структурами, лише на підставі врахування контекстуальних та ситуативних факторів [9].

Таким чином, стратегія як надзавдання спрямована на досягнення комунікативних цілей і розрахована на певний перлокутивний ефект. Для реалізації стратегії використовуються тактики як конкретні способи втілення інтенційної програми дискурсу, націлені на розв'язання одного завдання в межах певної прагматичної мети. Виявлення стратегій і тактик допомагає з'ясувати особливості мовленнєвого впливу на адресата, специфіку реалізації комунікативних завдань адресанта, а також простежити зв'язок між інтенціональним аспектом комунікації та вибором мовних засобів. Перспективою дослідження є вивчення класифікації стратегій і тактик у сучасних лінгвістичних студіях.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – 2-ге вид., допов. – Київ : Академія, 2009. – 376 с.
2. Белова А. Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики / А. Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – Київ, 2004. – С. 11–16.
3. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – Б. : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. – 308 с.
4. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – 5-е изд. – М. : изд-во ЛКИ, 2008. – 288 с.
5. Иссерс О. С. Речевое воздействие : учеб. пособие / О. С. Иссерс. – М. : Флинта ; Наука, 2009. – 224 с.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.

7. Труфанова И. В. О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика / И. В. Труфанова // Филологические науки. – Ростов н/Д, 2001. – № 3. – С. 56–65.

8. Фролова И. Е. Регулятивный потенциал стратегии конфронтации в англоязычном диалогическом дискурсе : инструментарий и принципы анализа / И. Е. Фролова // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2013. – № 7. – С. 111–130.

9. Фролова І. Є. Дискурсивна стратегія як когнітивно-комунікативний феномен / І. Є. Фролова // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь, 2006. – № 82, т. 2. – С. 207–209.

10. Фролова І. Є. Дискурсивна стратегія як організуючий конституент вербально-соціальної інтеракції / І. Є. Фролова // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – 2009. – № 3. – С. 242–249.

11. Фролова І. Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : монографія / І. Є. Фролова. – Харків : ХНУ ім В. Н. Каразіна, 2009. – 344 с.

12. Levy D. Communicative goals and strategies : Between discourse and syntax / D. Levy // Syntax and Semantics. – 1979. – Vol. 12. – P. 183–210.

IVANTSIV O. V.

Ternopil V. Hnatiuk National Pedagogical University

THE CORRELATION OF NOTIONS «STRATEGY» AND «TACTIC» IN LINGUISTICS

Summary

The article focuses on the existing approaches to defining the notion of strategy. The main differences between communicative, speech and discursive strategies and the interrelation between strategy and tactic are revealed. The study shows the correlation between T. van Dijk's conception, the primary constituents of which are global, local and speech strategies, and discursive strategy as an instrument of the realization of communicative aims in social interaction.

Key words: *strategy, tactic, discursive strategy, verbal markers.*

УДК 82.09.-3+881.09-3

ІГНАТІВ Н. Є.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ТВОРЧИСТЬ СВІТЛАНИ АЛЕКСІЄВИЧ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ДУХОВНОГО ДОСВІДУ ПИСЬМЕННИЦІ

Анотація

У статті розглянуто творчість лауреата Нобелівської премії Світлани Алексієвич з метою висвітлення проблеми авторського бачення та розуміння жанру, у якому вона працює. Підкреслено, наскільки важливими для читача С. Алексієвич є роздуми автора про специфіку роботи над записами усних свідчень, про героїв її книг і події, які вони пережили. Вказано, що у деяких книгах автор-оповідач також виступає як свідок та учасник пережитих подій.

Ключові слова: *жанр голосів, епічно-хорова проза, художня документалістика, герой-оповідач, автор-оповідач, пам'ять, людські голоси.*